

ԵՒԳԻՆԷ

ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ
Շ Բ Բ Վ Ա Ն Ջ Ա Գ Է-Ի

(Շար. եւ վերջ)

o—o

Այդպէս է արդեօք ինքը, տղամարդը :

Նրան միանգամայն խորթ ու անծանօթ են այն ամենը ինչ որ տեսանք կնոջ հոգեւ եւ մարմնի մէջ : Կուսակաւ անարատութեան զգացման հետքն անգամ չկայ տղամարդու մէջ, որին ընդհակառակը, բնութիւնը պարզ, լինել է մի տաք ու կրքոտ խառնուածք, նախաձեռնութեան ոգի, վառվռուն եւ անզուսպ սեռական ցանկութիւն եւ բռնուն վաւաչոտ հաճոյք : Գարւինի կարծիքը այսպիսի խնդիրներում գրեթէ օրէնքի նշանակութիւն ունի. «արուն եւ միջ, ասում է նա, որ որոնում եւ կոյն» . եւ ի նկատի ունեցէ՛ք, այն ուժիկն է կիրքն ու բռնուն ցանկութիւնը բնութեան կողմից չեն սահմանափակուած ո՛չ մի պատճարով, ո՛չ ֆիզիքական նեղութիւն եւ տանջանք, ո՛չ յղութեան սարսափ, ո՛չ զաւակնելու խնդիր եւ ո՛չ, էլ նոյն իսկ մի մեծ բարոյական զրկանք...

Այսպէս ուրեմն, ինքը, բնութիւնը մի մեծ խրամատ է գրեւ մեր երազած հաւասարութեան մէջ : Կնոջ ցանկութիւնները նուազ են, կիրքը սահմանափակ, սեռական զրդիւն ու հաճոյքը չափաւոր, օժտուած՝ կուսական զգացումով հոգեպէս, եւ ապահովուած ֆիզիքապէս. — այնինչ տղամարդունը ամէն բանով բռնուն, զօրեղ, փերաղանց, անզուսպ առանց որ եւ է բարոյական կամ ֆիզիքական խոշոր պատախաճանութեան ու կորուստի :

Ո՞վ ուրեմն այս երկու արարածներից ընդունակ է համբերող ու ժուժկալ լինելու... եւ եթէ մենք բաց ենք անում համբերութեան ու զգաստութեան սահմանները երկուսի առաջ հաւասարապէս, մի անարդարութիւն չէ՞ դա արդեօք բնութեան օրէնքների կամ հէնց հաւասարութեան դէմ, որպէս սկզբունք. այնպէս որ, մեր կրթութեամբ ու դիվիսիւնով Ալավերտեանը, որ մասնագէտ է մարդկային օրէնքներին եւ ճարտար իրաւաբան, բնութեան օրէնքներին եւ իրաւունքներին՝ որոնք յաւիտենական են եւ անխախտելի, միանգամայն անտեղեկ է երեւում :

Բայց կարելի է առաքել, որ մարդասիրութիւնն ու ներքին ձայնը մեզ դրդում են իսկի ուշադրութեան չառնել բնութեան բիրտ ու կոպիտ օրէնքները : Իսկ մեր ներքին ձայնը չի կարող չհամաձայնել Ալավերտեանի հետ,

որը մեծահոգութեամբ ներդրւում է իր ամուսնու յանցանքը : Մեր դարու լայն ու մարդասէր գաղափարները չեն կարող թոյլ տալ որ մարդը վայելի ամէն տեսակ ազատութիւն, իսկ կինը ճնշուած ու փակուած մնայ հարեմական կապանքների տակ : Դա դէմ է արդարութեան եւ հաւասարութեան ամենատարրական հասկացողութեան, որ եւրոպական լուսաւորութիւնը մտցրել է մեր մէջ :

Ալավերտեանի խիղճն ու բանականութիւնը պահանջում էին որ նա սուս ու փուս լռէ, ու ներէ, այն պատճառով, որ ինքն էլ անարատ մէկը չէ եղել. «Ես հաւասարութեան երկրպագու եմ, մտածում է նա կինս յանցանք եւ սխալ է գործել, բայց դէ՛ ես էլ մի բարի պտուղ չեմ եղել. հետեւաբար մենք ֆուխ ենք. — ըստ առածի՝ այժմ կտաւէն դուրս : »

Այս գաղափարը կայ օգի, մամուլի եւ քիչ թէ շատ կը թուած հասարակութեան մէջ, բայց եւ այնպէս, ամէն մարդ, ինքն իրան, իր սրտի խորքում, մի քիչ այլ կերպ է մտածում : Հէշտ է, իհարկէ թատրոնում ոգեւորուել ու ծափահարել ներող եւ ազատամիտ հերոսին, բայց սոյն «գրաման» ունենալ իւր սեփական տանը, տեսնել իւր մօրը, կնոջը, հարսին եւ կամ քրոջը եւ գինէի դերում, կարծեմ մեզանից ոչ ոք չէր ցանկանայ :

Ի՞նչ է պատճառը, միթէ մեր խելքն ու բանականութիւնը, մեր խիղճն ու համոզումները, մեր ուսումնաւորութիւնը բաւական չեն խեղդելու մեր մէջ գաղանք եւ թօթափելու դարերով խառնած բնազդը... եւ եթէ կայ մի այդպիսի կռիւ կամ տարակուսանք, չունի՞ր դա արդեօք մի խոր, ընկերային-բարոյական հիմունք, որը մենք չենք կարող ճշնել հակառակ մեր բոլոր ճիշդ ու ջանքերին : Չունի՞ր արդեօք Ալավերտեանի հոգեւորին : Չունի՞ր արդեօք իր բարոյական պատճառներ : Մի պատրանք չէ՞ արդեօք, որ ամենը մենք վերագրում ենք գաղանքի, որ բնազդին, որ բղիթում է կոյր նախանձից եւ սնուող առնում արուի խանդոտ հոգեւ խորքերում...

Կան գուցէ մեր դիտակցութեան մէջ ազոտ մնացած կայծեր, որոնց դոյռութիւնը մենք ուրանալ չենք կարող հակառակ մեր բոլոր համոզումներին :

Արդ, քննենք ու վերլուծենք Ալավերտեանի արամաբանութիւնը, եւ տեսնենք, համապատասխանում է զա, նրա դաւանած հաւասարութեան եւ մարդասիրութեան սկզբունքներին :

«Ես կնոջս ներում եմ» . ինչո՞ւ, որովհետեւ ե տինքս արատաւոր եմ, — այն՝ ինչ որ ինձ

ներելի է, ներելի է ե՛ւ նորան, քանի որ մենք հաւասար ենք : »

Շարունակենք այս տրամաբանութիւնը . — «Ես արատաւոր եմ, հետեւաբար կինս էլ կարող է արատաւոր լինել . ես աւաղակ եմ, իրաւունք եմ տալիս նոյնը լինելու ե՛ւ կնոջս : անառակ եմ, թող կինս էլ անառակ լինի, հրէշ եմ, կարող է կինս էլ հրէշ դառնալ . . . » :

Այստեղ անմիջապէս յառաջ է գալիս մի հարց . ես իրաւունք ունի՞մ արդեօք «արատաւոր», «կեղտոտ» եւ «հրէշ» լինելու . — ո՛չ : — Ինչպէ՞ս հապա իմ չունեցածը ես իրաւունք եմ համարում տալու ուրիշին : Սա մի ակնհայտ անիրատաւութիւն է : Եւ ի՞նչ է իմ տուածն ըստ էութեան . իմ արատը, իմ կեղտը եւ իմ ապականութիւնը : Ես ստոր եմ եղել, ես թեւրացել եմ վարք ու բարքի մէջ եւ եւ թոյլ եմ տալիս նոյն թերութիւններն իմ կնոջը . ես հաւասարեցնում եմ նրան իմ արատի, կեղտի, թերութեան եւ ա՛յն ամենի հետ, ինչ որ ինքս իբրեւ բարոյական մարդ իրաւունք չունիմ անելու : Պարզ ի պարզոյ ես նորան տալիս եմ անբարոյականութիւն : Իմ տուածը մի զբաղւած արժանիք չէ՛, այլ բացասական կողմը : Հետեւաբար այստեղ իրաւունքի մասին խօսք անգամ լինել չի՛ կարող . ա՛յն ինչ որ արդիւնք է մեր թուելութեան ու մեղկութեան տալիս ենք վայելելու մեր կնոջը : Բարձրացում, զարգացում չէ՛ դա կնոջ համար, այլ մի կատարեալ անկում :

Կը ներէ՞ր արդեօք Աւլալէրտեանը, եթէ ինքն անարատ լինէր, եթէ նա իր մարմնի եւ հոգու բոլոր գանձերը պահած լինէր մի անարատ ընտանիք կազմելու համար : Այն ինչ որ նա է տրամաբանում, մի կատարեալ ծաղր է հաւասարութեան համար . «Ես մեղաւոր եմ եղել, կարող էր կինս էլ նոյնը լինել» . — Կինս ուրեմն արդարաւոր է իմ մեղքով : Ուրիշ խօսքով, մենք ներում ենք ոչ թէ մեր կնոջը, այլ մեղ միայն : Նորա անցանքը եւ ծածկում եմ իւ մինով . ներում եմ նորան, որովհետեւ ինքն ինքն եղել է . . . այս ամենը ինչպէս տեսնում էք, բուրում է մի կատարեալ մեղկութիւն, մի ստոր ետամուտութիւն, եւ մի շնական ծաղր . . . Հերիք չէ որ ես յանցաւոր եմ, ես համարձակում եմ «ներելու» նաեւ ուրիշին եւ այդ ուրիշը դեռ «14 շահի էլ պարտք է մնում ինձ», եւ այս ամենը եւ ծախում եմ հաւասարութեան, վեհանձնութեան եւ մարդասիրութեան անուանելով . . .

Սա ինչպէս տեսնում էք, մի շա՛տ ձեռնառու առուտուր է սղաժարգու համար . «Ես չեմ կարող ֆեզ չափ մաքուր լինել, բայց թոյլ եմ տալիս, միևնույն անգամ մեծահոգութեամբ ներում եմ,

որ դուք ինձ չափ կեղտոտ լինես» :

Ամէն մի անարատ կին պիտի սոսկար այս քարոզից եւ պիտի բողոքէր մի այդպիսի բարոյականութեան դէմ, որը նորան ուղղակի դէպ ի անկումն է տանում : Իբրեւ շնորհալի դիտող, պ. Շիրվանզադէի աչքից չէ վերսկսել մաքուր կնոջ այդ զգացումը : Երբ Աւլալէրտեան «մեծահոգութեամբ ներում է իր կնոջը», նորա քոյրը Մարթան, որ մինչ այդ ատեն «ազատամիտ եւ լայն հայեացքների տէր մի կին» էր, հեռանում է եղբոր տանից, անկող . «Մոռանում ես կնոջը յանցանքը, մոռացիր եւ ինձ» : Բայց այդ արդարացի, հոգեբանօրէն միանգամայն ճիշդ, հետեւաբար եւ բարձր գեղարուեստական գիծը պիտեայի մէջ ծաղրուած է տաղանդաւոր կերպով, որովհետեւ դա հեղինակի հիմնական հայեացքին հակասակ է, ուստի իբրեւ Աւլալէրտեանի բարձր բարոյականութեան մի ողորմելի կոնտրաստ ներկայացուած է, այնպէս որ ամբողջ հասարակութեան ծիծաղն է չարժու : Մարթան չէ կարողանում փաստաբանել եւ ապացուցանել, բայց նա իր հոգու անարատութեամբ շա՛տ աւելի խոր եւ շա՛տ աւելի հեռուն էր տեսնում քան իւր եղբայրը : Իբրեւ մաքուր կին, նա ամբողջ էութեամբ զգում էր, որ այդ ներումը եթէ համայնական բնութիւն ընդունէ, պիտի կնոջ ամենաարագան իրաւունքների հիմը փորէ, լայն ճանապարհ բանալով Գաբոնների առջեւ . ողոժողը այդպիսի գէպքերում պիտի լինեն միմիայն ամենաաղնիւ անհասները . . . Ինքը, «տղատամիտ, կրթուած եւ լայն հայեացքների տէր» Մարթան, շա՛տ լաւ էր զգում, որ դա խառնակ չէ, այլ պարսպանցութիւն, մինչ նորա իրաւաբան եւ այսպիսի հարցերում իրաւադէտ եղբայրը դուրս գալիս է ոչ միայն տգէտ, այլ գրեթէ անբարոյական մէկը, որ իր պարտազանցութիւնը ուրիշին տալիս է իբրեւ իրաւունք . — Այլ կերպ պիտի զգար ու մտածէր մեր վեհանձն ուսուցիչը եթէ ինքն էլ Մարթայի նման անարատ եւ անմեղ լինէր . . .

Պ. Շիրվանզադէն հարցն այստեղ բաւական նեղ է դրել : Նա վերցրել է կնոջ սխալը նորա ամուսնութեանից առաջ որ, ինձ թուում է, բաւական հաղուադէպ երևոյթ է մեղանում : Բայց հաղադէպ չէ, մինչեւ անգամ շա՛տ յաճախայէպ է կնոջ սխալը ե՛ւ ամուսնութեան մէջ . . .

Ռուս հեղինակ Ն. Գանչենկո, այդպէս էլ զընտում է հարցը իր «կեանքի արժէքը» պիտեայում, ուր հերոսուհի տիկինը առանց որ եւ է հիմնական պատճառները գաւաճանում է ա-

մուսնուն . սիրականը ինքնասպան է լինում
և ամուսինը ներում է յանցաւոր կնոջը վախ-
նալով որ նա էլ կարող է անձնասպանութիւն
գործել : —

Ինձ թուում է , որ պ. Շիրվանզադէն այս խա-
ղը դրել է ուսուցանելու և գրականութեան
ազդեցութեան տակ , ուր , պէտք է ասած ,
ամենալայն և համբերող հայեացքներ են տի-
րում այսպիսի հարցերի վերաբերեալ : Այլ
կերպ է նայում այդ հարցին ժամանակակից
գրամատուրգներից մէկը , Զուգերման : « Հայ-
րենի տան » մէջ (Heumat) ծերունի գինուորա-
կանը հարցափորձի ենթարկւում իր զուտ
Մագալային և միեւնոյն ժամանակ պատրաստ-
ւում է սպանել իրան կամ դստեր , սա-
կայն երբ իմանում է նորա արատաւոր լինելը ,
կաթումածահար մեռնում է : Ի նկատի ունեցէ՛ք ,
որ սա մի հայր է և ոչ մի ամուսին , և էլ
կարողանում ենք մի աղջկայ , որը ներուելու
բոլոր հանգամանքներն ունէր , նա մի դերա-
սանուհի էր , իւր հայեացքներով մի ազատ
թուղուն . . .

Միայն գրականութիւնն ու մամուլը չէ , որ
զբաղւում է այս հարցով : Դրա վրայ երկար ժա-
մանակ գլուխ են ջարդել նաեւ օրէնսդիրներն
ու կառավարութիւնները :

Ճիշդ Շիրվանզադէի հաւասարութեան գա-
ղափարից դրդուած , ի նկատի ունենալով
մանաւանդ անմեղ մանուկների վիճակը ,
Գերմանիայում մի 10-15 տարի սրանից ա-
ռաջ մի օրէնք հրատարակեցին , որով ապօրի-
նի դաւակներու հայրերը պարտաւորում էին
հոգալու իրենց որդոց ապրուստը : Մակայն ,
այդ մարդասէր օրէնքը մի զարմանալի հետե-
ւանք ունեցաւ : Դրահրատարակումից յետոյ
ապօրինի ծնունդների թիւը զարմանալի կեր-
պով սկսեց աճել : Մինչ այն ժուժկալ ու
համեստ Գերմանուհիք սկսեցին իրանց վրէժն
առնել տղամարդկանցից՝ բռնցնելով նրանց
վզին բաղմաթիւ երեխաներ , որոնց կերակրել
էր հարկաւոր :

Հաւասարական այդ դատն փորձից յետոյ ,
օրէնքն ստիպուած էին փոխելու . . .

Արդ , պ. Շիրվանզադէի գիզեցիկ ու մար-
դասիրական թատերգութիւնից յետոյ , որին
ա՛յնպիսի ջերմութեամբ ծափահարեցինք ա-
մենքս , պատրաստ ենք արդեօք ընդունելու և
այն « սիւրպրիզ » ներքը , որ Գերմանուհիների
նման հայ օրիորդներն էլ պիտի ցանկային
անել իրանց սիրականներին . . .

Մենք հարցը քննեցինք , առաջին՝ բնագիտա-
կան տեսակէտով , և գտանք , որ այս խընդ-
րում կնոջ և մարդու հաւասարութեան մասին
խօսք լինել չի կարող : Երկրորդ՝ նոյն հարցը
մենք քննեցինք բարոյական տեսակէտից , և
տեսանք , որ Ալավէրտեանի տուածը իւր կնոջ
խորաւունքները չէն այլ իւր պարսպանքու-
րիւնն ու ցոփութիւնը , և այստեղ իրաւունքի
կամ արդարութեան մասին խօսք անգամ չի
կարող լինել : Երրորդ՝ խնդրը նկատեցինք
իւր հետեւանքների գործնական տեսակէտով
և գտանք , որ դա լիովին վտանգաւոր է :
Ուրեմն , եզրակացութիւն , — խաղի հիմնա-
կան միտքը ոչ միայն սխալ , այլ և վտանգա-
ւոր է ամէն տեսակէտով : — Դիւցնելով մի
բացառիկ երեւոյթ , հեղինակը մեզ մի բարո-
յականութիւն է քարոզում , որ արդիւնք է
թիւրիմացութեան և իրան հետ միասին մեզ
էլ այն համոզումն է ներշնչում , թէ Ալավէր-
տեանի կատարածը մի օրինակելի և վեհանձն
գործ էր : Այս սխալը , ինչպէս տեսանք , միայն
պ. Շիրվանզադէին չէ . այդ սխալը կատա-
րել են շատ մեծ ու փոքր եւրոպական հեղի-
նակներ . կատարել է , ինչպէս տեսանք , և
գերմանական Բայխատակը , ուր Բիսմարկի նման
ղլուխներ էին իշխում :

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՑԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՍ

Յ. Գ. Այս թատերգութեան գեղար-
կան մասին մենք չենք խօսում . նրա աւաւե-
լութիւններն այնքան շատ են , որ պակասու-
թիւններն ու թերութիւնները կարելի է մի
անգամայն անտես առնել : Հեղինակը իշա-
կում է իր գործը՝ երկրորդ ներկայացու-
համար , որից յետոյ , եթէ ուրիշները
չկանխեն , դուցէ կարողանանք մեր համեստ
կատողութիւններն անել , կազմի աջողութեան
ամենաեռանդուն ծափահարողներից միին էինք
մենք , տեսնելով մեր առաջին վիպասանին
մէջ և առաջնակարգ թատերգակի շնորհք
թատրոնից մենք հեռացանք այն հաճելի գի-
տակցութեամբ , որ Սունդուկեանի տեղը թա-
փուր չի մնալու այսուհետեւ :

Գ. Վ.